

КОБЗАРІ ТА ЛІРНИКИ ЯК ТВОРЦІ І ВИКОНАВЦІ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМ

Набок М. М., *викл., канд. філол. наук СумДУ*

Творцям і виконавцям українських народних дум належить чільне місце в дослідженні усної народної творчості. Саме кобзарі та лірники як типи співців-музикантів визначаються своєрідністю свого морально-етичного світу. Ця особливість характеру кобзарів формувалась як під впливом нерозривного зв'язку з повсякденним життям народних мас, так і з успадкування рис природного для них епічного співочтва. Тому не випадково наші предки прирівнювали поета-співця до волхва, або жреця, бо саме вони знали божу волю і вміли по-божому говорити.

Враховуючи духовні потреби людської природи, епічний виспів відповідав спокійному і заглибленому станові, що становив психологічну потребу людського організму в моменти спілкування з вищими силами, предками і нащадками. А бандура для кобзарів та лірників – щось більше, ніж музичний інструмент, в супроводі якого вони виконують пісні. Вона – частка душі, що єднає їх з іншими людьми, формує їх взаємини, ставлення до навколишнього світу, надаючи постаті бандуриста якогось особливого колориту, чогось простого, земного і разом з тим зворушливо незвичайного, таємниче загадкового. Саме так сприймали бандуру та кобзаря Остап Вересай, Андрій Шут, Микола Ригоренко, лірник Архип Никоненко та ін. У процесі виконання дум і пісень кобзар надавав перевагу змістові, а не мелодії. Тому гри і спів він часто переривав роздумами з приводу тої чи іншої події, про яку йшлося в творі, вдавався до її своєрідного коментування, іноді супроводжуючи його мовчазним перебиранням струн. Так, наприклад, виконуючи думу “Проводи козака”, кобзар робив паузу у найбільш драматичних місцях, а саме там, де найменша сестра, випроводжаючи брата, гірко ридала, промовляючи до нього словами, сповненими любові, жалю і болю. Завдяки таким паузам виконавець виділяв найголовніше в смисловому відношенні, давав слухачам можливість зібратися з думками, настроюючи їх на відповідний емоційний лад, у ключі якого розгорталася подальша оповідь.

Про те, що у процесі виконання думи Остап Вересай глибоко, усім серцем відчував і співпереживав долю її героїв, засвідчує й інтонаційна строкатість мелодії та співу. Після слів

*Уже о Петрі, сестро, рікам не замерзати,
Калині у лузі обь Різді не процвітати,
А обь Василлі ягодь не зрожати,
И жовтому піску на камені не схожати,
Хрещатимь барвінкомь камень не устілати...
Да такъ-то, мені, сестро, у вашому домі гостем не
бувати...*

Кобзар довго грав мовчки. Далі Остап Вересай грав то швидше, з притиском, ледве не рвучи струни, то знову замовкав. Після глибокої емоційно насиченої паузи починав співати стиха, а далі усе голосніше і голосніше, аж рвав струни, наче хапаючи слухача за серце:

*Як то трудно рибі на суходолі,
Звіру, птиці, безь поля и безь діброви,
Да такъ то трудно на чужій стороні пробувати –
Безь роду і безь сердеиної родини.*

Потому він замовкав і довго перебирав струни, які рокотали сумно-сумно. Таке виконання справляло глибоке враження, і слухачі надовго завмирили від почутого і пережитого, часто було чути тільки схлипування. Поданий опис виконавської манери Остапа Вересая має винятково важливе значення для вивчення психології кобзарської творчості. Разом з тим у процесі такого виконання формується і своєрідна система: кобзар (лірник) – слухач – кобзар (лірник). Своєрідність ця полягає, насамперед, у тому, що силою емоційного впливу на слухача виконавець викликає відповідні почуття, переживання в останнього, збуджує його уяву і робить таким чином не просто слухачем, а співучасником самого виконання, який сприяє своєю участю творчій дієвості самого кобзаря чи то лірника.

Таким чином, виконання думи перетворюється у складне ідейно-естетичне, психологічне та морально-етичне утворення в цілому, виняткову за силою ідейно-сміслового та емоційного впливу на формування національної та громадянської свідомості людини.

Поза всяким сумнівом, що саме на таких класичних засадах маємо відроджувати кобзарсько-лірницьку традицію й сьогодні.

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, м. Суми, 19-20 квітня 2013 р. / Відп. за вип. В.В. Опанасюк. — Суми : СумДУ, 2013. — Ч.2. — С. 27-28.